

AZ ELSŐ KUNSZENTMÁRTONI VÁSÁR*

Presztízis, hatalom és érdek szimbolikus megjelenítése**

A forrás

„Folyó esztendő Pünkösöd hava 23^{dikán} el-érkezvén az a' szívből óhajtott örvendetes idő, mellyben Felséges Koronás Appostoli Királyunk első Ferencz Tsászár által az 1807^{dik} esztendei szent Jakab Hava 31^{dkén} Kegyelmissen meg-erősített mező városi s vásári Fejedelmi Szabadságunk engedelmének tárgyához képpest újj Városunkban első Újj Vásárunk tartattatott; minekelötte pedig annak határ napja bé érkezett volna, kiválasztottak az ara szolgáló alkalmas helyet a' Város alsó véginél, úgy mindazonáltal, hogy a' Lóvásárnak rendeltük az ország út mellett lévő helyen éppen a' vermeknek által ellenében, a' Barom Vásárnak pedig fellyebb a' vájog gödröknek a' Kertek felöll való partyán a' Serház, vagy-is a' hármás halom felé ki-nyúlva: körötte pedig a' Tzedula házat, és fel-állítandó kortsma ház helyét néztük ki. A' kalmár kereskedők s mindenféle mester emberek áruló helyét pedig borozdákkal mingyárt a' Város véginél a' házaktól Cir: 100 ölnyi távolságra alkalmaztattuk.

Az első sorban első helyre, és másodikra a' börtös kalmárok helyheztek, ezeknek végében második sorban Sáfrányosok, Gyóltos Tótok, Csipkés, és fűsűs tótok.

Az első sorban, 3^{dik} helyre a' vasáras, és vasat hordó Tótok, ezeknek végiben második Sorban az Asztalosok.

Az első sorban, 4^{dk} helyre matérialisták, tirálisok, Szűrszabók, ezeknek végiben második sorban Sátoros zsidók.

Az első Sorban, 5^{dk} helyre Vékony Szabók, ezeknek végében második sorban, Kalaposok, Süvegesek, Tükör és bitska árulók.

Az első sorban, 6^{dk} helyre Szűtsők, ezeknek végiben második sorban Szíjártók.

Az első Sorban, 7^{dk} helyre Tsismadiák, szinte második sorban is tsismadiák, közikben a' Lakatosok.

Az első Sorban, 8^{dk} helyre a' Debreczenyi Tsismadiák, a' második sorban is Tsismadiák.

Az első sorban, 9^{dk} helyre, Tímárok, Tserző vargák, ezeknek végiben második sorban a Kötél-jártók.

Az első Sorú Sátorok végiben az ország út, és a város felöll alkalmaztattak, mézes Kalátsosok, Taljányok, és horvátok az ő materiajokkal, Képesek, Bitskások és réz művesek.

* Az első kunszentmártoni vásárral kapcsolatos kutatást az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram támogatta. (Ny.sz.: K 68902)

** A tanulmány első, rövidebb változata megjelent: Az első kunszentmártoni vásár. Presztízis, hatalom és érdek szimbolikus megjelenítése. *Néprajzi Látóhatár X. évfolyam 1-4. szám* 2001. 533-540.

A' Sátorak, és Kertek között ki-hagyott üres helyre alkalmaztattak Fazekas, Rotskás, hombáros, Tótok, Szitások, Rosztások, különösen pedig ezek vége felé közep formán a' réz, és atzél s bádóg művesek.

Mindezeknek el-intézése után bé-következvén az Ujj vásár határ napja, Opotovszki Jóseff és Nyilas János Szűts mesterek igazgatása alatt a' gyülekező mindenféle Sokadalmasok ki-ki maga helyét rend szerént, és nagy Sokasággal elfoglalták.

Különös örömet gerjesztett a' vásárt ki-munkáló Nemes Magisztratus¹ Szívében leg-inkább az, hogy ezen most leg-először el-kezdett Ujj Vásárunkra igen sok számmal jelentek-meg mind az adók, mind a vevők, ugyanazon öröm ösztönéből búzdíttatván mindgyárt első napján a' vásárnak a' Privilegiumot² az össze gyülekezett Sokaság előtt leendő fel-olvasás, és publikálás³ végett következő tzeremóniával a' vásárban ki-vittek: az első hintóban Tek. Vesperes⁴ és helybéli Plebánus Majzik János, Pettársak Antal Káplány, Palatinnalis Assessor⁵ Bozoky András, és Executor⁶: Palatinnalis Assessor Pálótzai István Urak fel-ülvén a' Privilegiumot magok vitték-ki; utánnak másik hintóba ord. Bíró⁷ Balla Jakab, Serr. Assessor⁸ Nagy János, 2^{dk} Bíró Belágyi György, Vnotar.⁹ Iffiú Bozoky András Urak, a' 3^{dk} hintóban, és a 4^{dk}ben a' több Tanáts béliek kísértették, temérdek Külső, és helybeli Sokaság mellesleg való Kisérésével, a' hintók előtt pedig mentek Szép tsomóssan Kik ruhában fel-öltözve 8 Lovas mind Gazda fiak Lobogó Zászlóval, a Lovasok előtt pedig mentek ugyan Ló hátakon 8 musikusok szép mars nótát pengető muzsika hanggal, Dobbal s Trombitával: Ílly rendel tehát meg-érkezvén éppen a' Tzedula ház vagy a' helyet most először alkalmaztatott Sátor eleiben, ottan, hogy az össze tsoportozott Sokakág lássa, és hallya a Privilegiumnak fel-olvasását, Notarius Iffiú Bozoky András Ur egy magos Karszékre fel-állott, mellé bal és jobb kéz felől más két karszékre két Tanáts béli Belágyi György, és Szabó László urak, kik a' Privilegiumot Notarius Ur előtt fel-tartották; minek előtte pedig annak fel-olvasásához fogott volna, következő rövid beszédet mondotta az össze gyűlt sokaság alatt.

Érdemes hazafiak, s ezen Kun sz márton Újj Városában tartandó első Ujj Vásárra össze gyülekezett Sokaság!

Nem lehet Senkinek magát nagyobb bizodalomban helyheztenni, mint egy olyanra bízni, s magát ajánlani, ki felségessen tud, s szokot maga hívein, s jobbágyain segíteni, de mi is lehet Nemesebb, egy egy jó Szándék és tselekedett, mint a' hazának, s Köz-népeinek javait s boldogságait nevelni s öregbíteni, az igaz hív hazafiaknak pedig, és Polgári társaságoknak, Helységeknek, és abban Lakóknak díszes elő menetelen, és rendes ékesítésén köz gondos-

¹ Tanács, előljáróság

² kiváltságlevél

³ közhírré tétel, kihirdetés

⁴ Vesperes = vice esperes = helyettes esperes

⁵ nádori ülnök

⁶ végrehajtó

⁷ rendes bíró

⁸ helységenkénti ülnök

⁹ Vnotar = vice nótárius = helyettes jegyző

sággal, és igyekezettel munkálkodni, valóban akkor tetszik-meg leg-inkább a' valóságos honnyai Szeretett, mikor az átallyában mindenekre, közönségessen pedig minden itt lakosra ki-terjesztetik, s fel-osztánk.

Ezen Nemes Város Magisztrátussa illy remínséggel, és bizodalommal viseltetvén Felséges Koronás fejedelméhez, a' ki sok alkalmatosságokban, sok esméretes, és hívséges szolgálattya által meg-mutatta Fejedelméhez buzgó hív Jobbágyi tiszteletét, és Szeretetét, ugyan ez Lelkesítette mondván ezen Nemes Magisztratust, hogy Kegyelmes Fejedelménél eszközöllye városi névvel, és 4 országos Vásárokkal leendő fel-ruháztatását, meg-is nyerte ezen régen óhajtott díszes nevet, és azzal össze kaptsolt vásárokat, de koránt sem magának, hanem közönségessen a' hazának, s az illy alkalmatossággal öszve sereglett népségbeli Sokaságnak, és Lakossainak boldogításokra. Melly vásári terminusok mitsoda napokra, és idő szakokra engedtetek s rendeltettek a' Felség által, Kezemben tartó Kegyelmes Privilegium fel-olvasása közben kiki értelmessen meg-halhattya s értheti; addig-is pedig a' Felségnek ezen Velünk közlött Kegyelmességét különös érzékenységgel örökös háládatossággal vévén az ide öszsze sereglett Sokaságnak mint érdemes hazánk fiainak ide törekedő, s városunkat s vásárunkat meg-tisztelő szives hajlandóságukat illő és alázatos köszönettel vesszük.

Ezen köz beszédnek végezte után Vnotarius Bozoky András Úr az előtte két Tanáts béli által tartott Vásári Privilegiumot elsőben maga valóságában Deák nyelven fel-olvasta, annak utánna hazai Magyar nyelvünkön megmagyarázta, melly alkalmatossággal míg a Privilegium fel-olvasatott két díszesen Kík ruhában fel-öltözött Iffiu kivont kardal állottak mellette, akkor egyszersmind nagyobb, és apróbb fegyverekből sok vivát kiáltások közben a' Lovasok, és arra rendelt gyalogok puska Lövésekkel feleltek, Ennek végeztével Ordinárius Varga János Úr bé-fejező beszédet mondott, mely így következett.

Valóban érzékeny örömet gerjesztett Nemes Város Magisztrátussa, és Lakossai Szivekben ezen régen óhajtott Városi Privilegiumal díszeskedő Szabadság, jól mondotta az Úr Vnotarius Uram, hogy ezen díszes városi nevet, és vásári szabadságot nem tsak magának a' Magistratus vagy Köz Lakossainak boldogításokra, hanem közönségessen a' hazának, s hazánk fiainak, és minden illy alkalmatossággal öszve sereglett népségnek szerzette legyen, mert valamint már Sok Városok díszeskedve fényeskednek illy Kegyelmes Fejedelmi Szabadsággal, úgí ezen régi hamvából most fel-emelkedett kised Városunk is méltán örülhet és ditsekedhetik Felséges Fejedelmének ebbéli Kegyelmes ajándékával: Azért tehát az itt meg jelenő Nemes Magistratusommal óhajtott Szívből újíjtom Vnotarius Ur Collega Uramnak az ide Sereglett Sokasághoz nyújtott megköszönését, Leg-elsőbben is köszöni ezen Magistratus jelen álló két Megyebéli Magistratualis Tiszt Uraknak magok ebbéli meg-alázódásokat, és ezen tzeremóniának fent tartó disszére szolgáló Személylyes meg-jeleléseket. Köszöni egyszersmind másodsor az itt öszsze sereglett Sokaságnak első Vásárunk jelenlétekkkel való meg-tisztelését, végre óhajtya hogy a' Mennyi Felség mind Felséges Koronás Fejedelmünket, mind a' Tkttes Nemes

Districtusokat,¹⁰ mint ezen Ujj Vásárunk kegyes eszközlőit, mind ebben munkás helybéli Magistratist Lakossaival együtt hosszas esztendőig, egész Lelki és Testi erőiben, és békességben tartsa-meg.

Továbbá Vnotarius Ur által a' Vásár 3 Szegeletén a' Privilegium az első módon fel-olvastatott, annak utánna egy 8 akós hordó Bor felhúzzattatván arra alkalmaztatott magossan fel-állított oszlopra, egy Kád alá-tétegett, onnent fejről a' hordóból a' Kádban folyván a' Bor, a' kinek kellett, a' ki a' Sokaság közül hozzája fért, ingyen elegendőt ivott, melly leg-nagyobb neveltséget okozott a' jelen volt nézőknek, mivel az össze csoportozott nép edényt, vagy a' Kádból meritett, a' másik a' tele edényt a' Kezéből kiütvén, vagy el-ragadván, porral tele hánta, több részit a föld itta-el, nem az emberek, sőt az olyan borral másokat úgy összeöntözött, hogy egy némellyeknek ruhájukban száraz sem látszatván morgolódva mások neveltségére onnant el-ment.

Elérkezvén az Ebéd ideje 84 érdemes Úri Személylyek mind leülők gazdagon meg vendégeltettek az helybéliiket ide nem számítván, az Ebédet követte más nap viradtig a' szép musika és Táncz, ez rekesztette bé az Ujj vásári ünnepelő tiszteletet, melly a Később maradékok tudományára örökös emlékezetül ide fel-jegyeztettek."¹¹

Forráselemzés – a hatalom és az új azonosságtudat rituális megszerkesztése

A fenti tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzés fontos történeti forrásadalék nemcsak a kunszentmártoni vásárok történeti kutatásához, hanem egy társadalmi törekvés beteljesülésének – a mezővárosi cím elnyerése – elemzéséhez is. A leírt esemény, az első vásár ünnepélyes megtartása, betetőzése egy hosszabb folyamatnak, amelynek során a település vásártartási joghoz, valamint az ezzel együtt járó mezővárosi címhez jutott. Nemcsak gazdasági körülményei javultak tehát, hanem társadalmi státuszában is változott, emelkedett a település. Tanulságos lehet tehát vázlatosan felidézni az egész eseménysort, hogyan kapta meg Kunszentmárton a mezővárosi státuszt és a vásártartási jogot. Ez az áttekintés segít bennünket az első vásár jegyzőkönyvi leírásának a szimbolikus viselkedés szempontjai szerint való elemzésében is. Az első vásár ünnepélyes keretek között való megrendezésében ugyanis nemcsak egy szokványos ünnepséget látunk, hanem úgy véljük, hogy annak külsőségei, tárgyi és szövegi szimbólumai kifejezik a mezővárosi elit érdek-törekvéseit, tükrözik az aktuális társadalmi hierarchiát, a hatalomgyakorlás jelképes kifejezését, s jól mutatják a városi lakosság, nemcsak az elit, hanem az egész népesség társadalmi presztizs-növekedését, és utalnak öntudatának növekedésére és átszerkesztésére.

Az első vásár ünnepélyes rítusát felfoghatjuk ún. átmeneti rítusként is. Ezek a rítusok az egyéni és a közösségi élet olyan alkalmait kísérik, amikor

¹⁰ kerületeket

¹¹ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Kunszentmárton község tanácsjegyzőkönyve (a továbbiakban J-Nk-SzML Ksztm tjk) X. (8) 507–510. 1174. sz. 1808. május 23. Megjelent szövegközlésként: Múzeumi Kurir III/1. 1976. 10–12., v.ö. BARNÁ 1976.

változás következik be az egyén vagy a közösség státuszában. Az a szerepük, hogy épp az átmenet az egyik állapotból a másik állapotba megkönnyítsék. Különösen hangsúlyosak ezek a szertartások az ún. első alkalomkor. Ilyen esemény volt Kunszentmárton életében is az elnyert mezővárosi státusz, de leginkább a vásártartási jog. Mind a városi státusz, mind pedig a vásártartás joga az ünnepélyes első vásár szertartásos megrendezésében kapott jelképes kifejeződést.¹²

Az előzmények 1803-ra nyúlnak vissza, amikor is a július 23-án megtartott jászberényi kerületi ülés után a kunszentmártoni küldöttek arról számoltak be, hogy amikor Túrkeve és Kisújszállás vásártartási jogot kértek, Steössel József főkapitány úgy nyilatkozott: „Ha a három megyében (Jászság, Nagy-kunság és Kiskunság) lévő valamely helység városi névre és országos vásár nyeresére számot és reménységet tarthat, azokra Kunszentmárton helységét méltóbbnak s érdemesebbnek tartja.”¹³ Ez a vélemény némi meglepetést keltett ugyan Kunszentmárton képviselő-testületében, de ennek hatására mondta ki az 1803. augusztus 15-i tanácsgyűlés, hogy kérni fogja a városi nevet és az országos vásárt. Figyelemre méltó e szándék indoklása, amelyet öt pontban fogalmaztak meg: 1. Kun Szent Márton helység országos útvonalba esik, s saját révátkelése van a Körös folyón, 2. Házainak száma közel 600, lakóinak száma circa 5000, 3. Számos helységgel van körülveve, s azokkal együtt kénytelen távoli vásárokra fáradni, 4. Alkalmos fekvése miatt székhelye a Nagy-kun Jurisdictionnak (igazságszolgáltatásnak), 5. „Mivel az utóbbi országos pusztulás előtt is (1680-as évek, BG) Szent Márton már város volt”.¹⁴

A fentiek kapcsán érdemes néhány megállapítást tenni. Mindenek előtt azt, hogy a megfogalmazásból kiderül, hogy a 19. század elején miket tartottak a városi lét feltételeinek, kritériumainak. Fontos volt a közlekedés, a főútvonal melletti fekvés, a folyón való átkelés biztosítása ennek keretében. Lényegesnek tartották a helyi lakosság lélekszámát, azaz a felvevő piac nagyságát, amelyet még növeltek a környékbeli települések lakói is. A negyedik és ötödik hivatkozási alapjuk inkább csak presztízs jellegű, hiszen a nagy-kun igazságszolgáltatás központjaként Kunszentmárton piaci vagy gazdasági ereje, felvevő képessége nem nőtt számottevően. S természetesen ugyanilyen tudati presztízs jellegű indoklás az 1686 előtti városi létre való hivatkozás is. Ebben legfeljebb az a feltétlenül érdekes, hogy a települést 1719-ben újonnan megülő jászsági telepések is tudtak róla, s számon tartották az egy évszázaddal korábbi városi lét emlékét.

Az 1807-ben elnyert városi jog megszerzéséig, illetőleg az 1808 májusában megtartott első országos vásárig a folyamat megindításától, 1803 nyaratól négy-öt év telt el. Azaz a kunszentmártoniaknak volt idejük megtervezni és kialakítani az új helyzetnek megfelelő szimbolikus viselkedési módjukat. Ez a pár év egy lebegtetett átmeneti állapotot, „liminalitást” jelentett a községnek,

¹² VAN GENNEP 2007. általában, de különösen a 169–178.

¹³ J-Nk-SzML Ksztm tjk IX. (7) 296. ifj. Dósa József kunszentmártoni tanácsi jegyzőkönyvi cédu-láiból, Józsa László gyűjteményéből.

¹⁴ J-Nk-SzML Ksztm tjk IX. (7) 296. ifj. Dósa József kunszentmártoni tanácsi jegyzőkönyvi cédu-láiból, Józsa László gyűjteményéből.

s éppen ezt szolgálta, erre biztosított időt: az átmenet előkészítésére, megszervezésére és lebonyolítására. Figyelemre méltó, ahogyan elődeink a múltat értelmezték, és szimbolikusan felhasználták érveléseikben, azaz hogy egyszer már volt város a település, hogy neki jár (!) ez a jog, ez a státus.

A lassan haladó hivatali eljárás – az agensek, azaz az ügyben fizetségért eljáró megbízottak, nem lehettek nagyon rámenősek – 1807 július–augusztusában jutott végpontra. Az 1807. augusztus 29-én megtartott tanácsgyűlésben olvasták fel a bécsi ágens (ügynök, eljáró) levelét, amelyben közölte, hogy a király a vásári privilégiumot megadta, 1807. július 31-én aláírta, annak csak a kiállítása és elküldése maradt hátra. Ez a jó hír megpezsdítette a tanácsi testület életét.

Megkezdődött a konkrét intézkedések, a felkészülés időszaka. A megváltozott társadalmi státusnak, a városi létnek megfelelően szabályozták a tisztviselők öltözködését. 1807. szeptember 12-én történt az ugarföldek amúgy szokásos újraosztása. A nótáriusok és a tanácsbéliek külön 10 öl ugart kaptak azzal a kikötéssel, hogy „Ennek hasznából, mivel már Helységünk város léssen, a kik még becsületes Tanácsbélit illető Mente és Dolmán ruhával öltözködve nem volnának, azok a jövőbeliekkel egyetemben megszerezni és minden hivatalbéli foglalatosságokhoz megjelenni azon földnek elvesztése alatt köteleztetnek.”¹⁵

Ezzel a határozattal egy új identitást is megfogalmaztak: a városi vezető, a városi tisztviselő, a városi polgár öntudatát, amelynek külsődleges látható jegye a nemességhez közeli vagy egyáltalán nemesi viselet volt. A kék posztóruhával ezt akarták kifejezésre juttatni.¹⁶ A vásártartás jogát, s ezzel a mezővárosi címet elnyerő kunszentmártoni vezetők – akik az új vásárt „ki-munkálták” – korábbi és meglévő pozícióikat erősítették meg szimbolikus eszközökkel is, amikor előírták, elhatározták a kék posztóruha viselését. Ezzel saját társadalmi presztízsüket (is) emelték, növelték. Ez végső soron a hatalomban való megerősítésüket is szolgálta. Jóllehet, ezáltal mélyült a szimbolikus társadalmi különbség az egyes rétegek között. A tanácsi öltözködési rendelet ugyanis azt is sugallja, hogy még a tanácsbéliek egy része is gatyát hordott, azaz paraszti módon öltözködött. S ezt már nem tartották ildomosnak egy vásártartási joggal rendelkező városi településen.

Ezt a társadalmi eltávolodást, s annak szimbolikus kifejezését a viseletben, azonban a jegyzők az ünnepi beszédek metaforáival, képeivel, s az általuk nyíltan vagy burkoltan sugallt gondolatokkal enyhítik. Am ezzel szintén saját presztízsüket, hatalmukat erősítik. A városi címet és a vele járó vásártartási jogot a kegyelmes Fejedelemnek, azaz a királynak köszönik, de utalnak az elnyerésében folytatott saját szerepükre, fáradozásukra. S mindezt nem önmagukért, nem hivataluk megerősítéséért, hanem a hazának, a sokaságnak, az összesereglett népségnek hasznára, s javának előmozdítására tették. Azaz felbukkan a közjó szolgálatának gondolata. S mindezt saját szerepükre értik.

¹⁵ J-Nk-SzML Ksztm tjk X. (8) 410., ifj. Dósa József kunszentmártoni tanácsi jegyzőkönyvi céduálából, Józsa László gyűjteményéből.

¹⁶ Flórián 2004. Lásd még: Botka 2000. 198–206. (A szerző itt a jász és kun bandériumok öltözetéről ír, amelyben szintén dominált a két posztó.)

A vásártartási és mezővárosi kiváltságlevél megszerzésének folyamata 1807 kora őszen már felgyorsult. Tóth Demeter bíró az 1807. november 14-i tanácsülésen jelentette be: „A Négy országos Vásár eránt költ és Városi névvel diszeskedő peccséter királyi Szabadságunk megadatott.”¹⁷

Az új helyzet természetesen megkívánta az új funkcióknak megfelelő tisztviselők állítását. Erre 1809-ben került sor, mert korábban úgy döntöttek, hogy az első évben sem taxát (adót), sem „árusító”, sem „kimenő cédulát” nem adnak. Ennek megfelelően 1809. május 16-án döntöttek a legnagyobb részletességgel az új hivatalokról és vásári adókról. A város *vásárbírákat*, *taxaszedőket*, *cédulavizsgálókat*, éjjeli és nappali felvigyázókat nevezett ki és állított.¹⁸ A „Vásár Bírák” a „kisebb ügyeket, és bajokat” igazították el. Az árusoktól a taxát „Gátsi Jóseff Tanátsbéli egy tizedessel” szedte be, a „Ki-menő Tzedulák vizsgálására a’ hídhoz gyalog Kakuk Demeter, Az eren levő Gáthoz gyalog Gulyás István, A Verem hátra Ló-háton Kiss Albert, Péter Szegi Utra ló háton Berta István, Az Akasztófa, és a hármass halom közzé Ló háton Bozoky György” lett kijelölve. „Vásárban vigyázóknak Ló háton, úgy nappal, mint éjjel, a’ Város két Hadnagya, és a’ Dlis Hadnagya, kiknek kötelességek lészen minden rossz emberekre szemessen vigyázni, tilalom elen járokra, boros edényeket törökre, éjjeli 9 óra után kóborlókra, borozókra, azokat, befogni a Tzedula házhoz késérteni, és bejelenteni” feladatukul kijelölték. A két tizedes „a’ Hadnagykokkal együtt az Excédálókat bé-hajtvan a’ veszekedők, Káromkodók gyanús Szemellyek vagy Tolvajok ha gyengébb bűnösök találatnak 10=15 páltza ütésekkel ott helyben fenyítettnek, a’ nagyobb bűnösök a’ Városi áristomban hajtattatnak.”¹⁹

Mindez természetesen nemcsak a praktikus teendők megosztása volt, hanem az igazgatási hatalom megnyilvánulása, újabb intézményesülési lépése is. A vásártartással együtt járó új, kötelezően ellátandó szerepkörök a mezővárosban. Azt látjuk, hogy az igazgatási és a bíraskodási jellegű hatáskörök összekeveredtek, egymással összefonódtak.²⁰

A korabeli kunszentmártoni népnyelv a városi képviselő-testület tagjait *bennvalóknak* nevezte a századunkra már kikopott szóhasználat szerint, jelezvén, hogy érzékelik az irányításban, a város vezetésében, a hatalomban való részesedés fokait. A hatalom részesei, képviselők a *bennvalók*, a nép, a sokaság, a város közönséges lakosai pedig ki-nem-mondottan a kívül-valók. Azaz a hagyományozott megjelölés helyi terminusa a lakosság kettéosztottságának szimbolikus kifejeződése is.

A helység „Mező városi rangra” emelkedése szükségessé tette új pecsétnyomó készítését is.²¹ Ez természetesen az új jogi helyzetnek megfelelő szükséges lépés volt, amely kifelé jelezte a település megváltozott státusát, befelé

¹⁷ J-Nk-SzML Ksztm tjk X. (8) 429. ifj. Dósa József kunszentmártoni tanácsi jegyzőkönyvi cédulából, Józsa László gyűjteményéből.

¹⁸ J-Nk-SzML Ksztm tjk XI. (9) 69–71.

¹⁹ J-Nk-SzML Ksztm tjk XI. (9) 69–72.

²⁰ TÁRKÁNY SZÜCS 1976. 358–362. Az idézett helyen röviden bemutatja az 1836 előtti, valamint az azt követő vásárbírói szabályozást.

²¹ J-Nk-SzML Ksztm tjk X. (8) 471.

pedig nagymértékben hozzájárult a lokális öntudat megerősítéséhez, egy új városi identitás kialakulásához.

A vásár megrendezése és ünnepélyes megnyitása a ritualizálás és a korabeli társadalmi reprezentáció számos eszközével rendelkezett:

A *megörökítés, a transzcendentálás igénye* mutatkozik a jegyzőkönyvi feljegyzésben. Ebben az esetben a feljegyzés sem a rutinszerű, mindennapi jegyzőkönyvi beírás, hanem egy ritualizált írás, amely eltér a hétköznapok gyakorlatától, egyszeri, különleges. Ezt az ünnepi eseményt megörökítő jegyző, a nótárius is érezte, amikor a jegyzőkönyvei bejegyzés végére odaírta: „melly a Később maradékok tudományára örökös emlékezetül ide fel-jegyeztettek”. Az írásban rögzített eseményt a jegyzőkönyv tehát megörökíti, az írás tehát ebben az esetben az emlékéllítés fontos eszköze.²²

A városi és a jászkun kerületi vezetők, egyháziak, meghívott vendégek a város központjában gyülekezhettek, s csak a vásár megnyitójára vonultak át a városházáról az újonnan kialakított vásártérre, majd pedig vissza a „leülékes ebédre”. A gyülekezés helyéről ugyan kifejezetten nem szól a jegyzőkönyvi bejegyzés, de leírja az ünnepi kivonulást hintóval, meghatározott sorrendben. Az ünnepségre való gyülekezés, valamint a menet az ünnepi, hierarchizált, elkülönült térhasználatra is rámutat. Ennek *alapja a privilégium* és következménye, azaz a kiváltságlevelet a városházán őrizték, de első alkalommal kivitték a vásár megvalósulásának színterére, a vásártérre. Lényegében a barokkos pompát használó kivonulás a privilégiumnak, illetve az abban megfogalmazott királyi szavaknak, kiváltságoknak szólt.

A *vásártér felosztásának rendjét* is megtaláljuk az ünnepség jegyzőkönyvében. Ezt értelmezhetjük úgy is, hogy az „új város” megmutatta igazgatási hatalmát, valamint jelzi a vásár gazdagságát, vonzerejét. Más szavakkal ezek *hatalom- és presztízsnövelő tényezők*.

A *felvonulás* jól tükrözi a vezetés hierarchiáját, s annak társadalmi háttérét. Az első hintóban az egyház képviselői ültek, s csak utánuk jöttek a világi hatalom képviselői. E felállás azt sugallja, hogy társadalmi presztízsz dolgában első helyen a papság állt. Ez azonban Kunszentmártonban csak megszorításokkal volt érvényes, mert a település, mint kiváltságos nagykun community, a redemptiók jogai alapján kegyura volt egyházának. Azaz a város vezetői maguk választották meg papjaikat, a plébános halála vagy távozása esetén többes jelölésük alapján az egri püspök/érsek nevezte ki az új plébánost. A város tartotta kézben az egyházközség, a plébánia anyagi ügyeit is bizonyos fokig. Felügyelte az egyházi társulatok és alapítványok működését, az egyházi kisegítő személyzet felfogadását és működését. A plébánia és a plébános csak a plébániai földek gazdálkodását intézhette viszonylagos önállósággal.²³ A menetben a papság után következnek a személyükben nemes (Bozóky, Nagy) kerületi tisztségviselők, majd a város bírāja, másodbírāja, segédjegyzője. Az uniformisba beöltözött, s *lobogókat vivő lovaslegények*, „Gazda fiak”, a hatalmat és társadalmi támogatóit jelezték („Szép tsomóssan Kík ruhában fel-öltözve 8 Lovas mind Gazda fiak Lobogó Zászlóval”), egyút-

²² BARNÁ 2000.

²³ Lásd JÓZSA 2008.

tal azonban képviselték a szélesebb gazdatársadalmat is, hiszen mind gazdafiúk voltak. Ez lényegében a helyi bandérium „katonai vonatkozású ünnepi jelenlétét”, benne a zászlók jelképes szerepét mutatja.²⁴

Ünnepi ebéd. A vezetés és a nép elkülönülését jelzi még a leüléssel ünnepi étkezés, amelyen – a forrás szerint – csak a meghívott külső vendégek voltak nyolcvannégyen. Ezt táncmulatság követte, amelyen a szűkszavú leírás szerint csak a meghívottak, az elit tagjai vettek részt. Az étkezés, a bál az ünnep és ünneplés fontos tartalmi jegyeit, a bőséget (exces) mutatják.²⁵

A *zenészek* részvétele a menetben („a Lovasok előtt pedig mentek ugyan Ló hátakon 8 musikusok szép mars nótát pengető muzsika hanggal, Dobbal s Trombitával”), *menetmuzsika* – a zene és zenészek megjelenése önmagában is a rendkívüliséget, az ünnepélyességet, a hétköznapitól való erős eltérést húzza alá. (A zenészek felállása nincs pontosan leírva, de a szöveg vonósokat, rézfúvósokat és dobosokat említ.)

A *tisztviselői hierarchia* megmutatása: a vicenszóvárosnak két tanácsnok tartja a privilégiumot; ez egyrészt a vezetés hierarchiáját is tükrözi, másrészt azonban a városvezetés egységét is kifejezheti, amely egységesen a közjó érdekeit szem előtt tartva vívta ki a vásártartás jogát, s a városi címet.

A *latin nyelvű királyi privilégium*²⁶ felolvasása, majd magyar nyelven való magyarázata talán értelmezhető a transzcendentálás és más oldalról a legitímálás igényével. Végül is ez a privilégium jelenti az első vásár megrendezésének legfontosabb kötött, „szakrális” szövegét. A latin nemcsak az egyház, hanem a hivatalos igazgatás, a műveltek, a hatalmon lévők nyelve. A magyar a köznép kommunikációs eszköze. A latin alkalmazása a hivatalosság, a törvény, és a törvényes elismerés szimbolikus kifejezése volt, a magyar nyelv pedig a népet, ebben az összefüggésben azt a népet és közjót szimbolizálta, amelynek érdekében a városi vezetés a vásártartási kiváltságot megszerezte. Együttes használatuk nemcsak a társadalom két rétegének elkülönülését, hanem egymásra utaltságát is jelezte.

A *rend*, a komolyság *felfüggesztése*: a fegyverekből lövöldözés, az oszlopra állított boroshordóból ivás, az ivásnál való tülekedés, a reggelig tartó mulatság az ünnepi hangulat túlaradását, a tobzódást, az ünnep során kitérített érvényű normákat mutatja. Ennek nyilván az ünnepi idő megismételhetlensége miatt az volt a célja és értelme, hogy az eseményt az emlékezetben megörökítse, rögzítse, s ezáltal és ezután a rend ismét visszaálljon, sőt, az új rendet, a vásári és városi rendet majd a közönséges nép elfogadja.²⁷ Az ünnep a maga rítusaival és szimbólumaival a legjobb eszköz a hatalmon lévők törekvéseinek megjelenítésére és érvényre juttatására.

²⁴ BOTKA 2000. 167–259, különösen 218–228. Botka János közölte József nádornak és kíséretének 1805. július 16-i kunszentmártoni látogatásának leírását, amelyet barokkos pompával, a reprezentáció minden korabeli eszközét igénybe véve rendeztek meg. BOTKA 2000. 208–209.

²⁵ NYÍRI 1975. 139.

²⁶ Lásd BARNÁ-PUSZTAI (szerk.) 2008. nyitó írása!

²⁷ A vásárnyitás jogi népszokásai viszonylag egységesen alakultak országszerte. Kötelező elemei voltak: a vásári engedély kihirdetése, ami a település előljáróságának feladata volt, áldomásbor, idegenek megvendégelése stb. A kunszentmártoni első vásár megnyitásából a karómászás másutt leírt szokása elmaradt. TÁRKÁNY SZÜCS 1981. 668–670.

Az első vásár ünnepélyes megrendezése előbb említett eszköztárával egy új identitás megszerkesztésének igényét is kifejezte, a mezővárosi parasztpolgári öntudat megfogalmazását, azaz egyfajta kulturális emlékezet kialakítását. Ebben a múlt a megalapozást jelenti, amelyre a jelen felépülhetett, de egyúttal már a jövőt is birtokba vehette a közösség, hiszen a vissza-visszatérő vásárok, az első alkalomnak kijáró ünnepélyesség nélkül is, már ennek az új társadalmi helyzetnek kifejezői, kommunikálói voltak.²⁸

Az ünnepi beszédek tartalmi elemei

Iff. Bozóky György vicenótárius az ünnepi alkalomhoz illően emelkedett hangulatú, patétikus beszédet mondott. Már a megszólítás: ‚hazafiak‘ is ezt jelzi. A „vásárra gyülekezett sokaság” megszólítással mind a helybelieket, mind az idegenből jötteket, elárusítókat s vásárlókat együtt és egyszerre szólította meg. Mind a hazafiak, mind a vásárra gyülekezett sokaság kifejezés egyfajta demokratikus szemléletet tükröz. Akiket még a beszéd megemlít, megjelenítik a korabeli magyar társadalom szinte teljes rendi szerkezetét: jobbágy (= alattvaló), lakosok (városi polgárok), városi magisztrátus, fejedelem (= király) – azaz megszólít mindenkit, akinek a városi/vásári privilégium megszerzésében szerepe lehetett. Legnagyobb hálával a vásári kiváltságot megadó királynak tartoznak. A beszéd egy új, egy jobb, egy korszerűbb fejezetet, egy új jövőképet sugall. Minden az újat, a hasznosat, a jövedelmezőt, a köznép javuló anyagi helyzetét sugallja, egy új kezdetet. Az alkalom: *új vásár*, a hely: *új város*. Ebben a helyzetben megfogalmazza a vezetők társadalmi feladatát és kötelességét: segíteni minden alattvalón, s szervezeteiken, amelynek célja a boldogságuk és előmenetelük növelése, a haza szolgálata. Ez a honszeretet. A következő szavakat és kifejezéseket használja ennek kifejezésére: király (fejedelem), szolgálat, boldogítás, érzelmek: öröm, hűség, szeretet, lelkesedés, köszönet, nemes szándék. Csupa pozitív fogalom, közösségteremtést kifejező érzés. Ez a képes beszéd természetesen azt sugallta a hallgatóságának, hogy lám, ilyen Kunszentmárton vezetése is, amely mindent megtett annak érdekében, hogy a település vásártartási jogot, illetőleg városi jogállást kapjon.

Varga János beszéde ugyanakkor már inkább a város vezetőinek és a meghívott előkelő kerületi, vármegyei vendégeknek szólt. A jegyzőkönyvbe a megszólítás, a hallgatóság köszöntése nem került bele. Beszédének első mondataiban azonban a jelenlévő vagy potenciális jelenlévő (megemlített) személyek: városi magisztrátus, közlakosok, hazánk fiai, fejedelem, vicenótárius, Hármaskerületi tisztviselők, sokaság, Hármaskerület. E felsorolás a kerületi törvényhozó, igazgatási és végrehajtói kört fogja át. A beszédnek szintén fontos eleme az alkalom megemlítése: első vásár, első vásár ceremóniái. A hely Kunszentmárton: kisdud város. E szerénykedő megjelölés valószínűleg éppen az ellentét kiemelésével azt fejezi ki, hogy bár szerény, kisméretű településről van szó, mégis képes volt országos vásárok, azaz nagy dolgok megszervezé-

²⁸ Az emlékezetéről lásd: Assmann 1999. esetünkre különösen 49–59.

sére. Ebben a beszédben is felbukkan a vezetőkre való hivatkozás. A vezetők feladata: jog eszközlése. Ez azonban már koránt sem hangzik olyan pozitívan, hiszen kiemeli a vezetők jogalkalmazási gyakorlatát. A beszéd érzelmekre utalást is hangsúlyosan tartalmaz, s ez: az érzékeny öröm, a szabadság szeretete. Külön szól a jelenlévő tisztségviselőkhöz. Ezzel egyrészt őket ismeri el, másrészt a hallgatóságnak megmutatja, hogy a megyei/kerületi adminisztráció vezető tisztségviselői is, lám, érdemesnek tartották Kunszentmárton meglátogatását ebből az alkalomból. Nem is annyira áttételesen ez is hatalmuk megerősítésének szimbolikus eszköze lehet, hiszen a ritka vendégek jelenlétét a város vezetői saját érdemükként is értelmezik.

Ha áttekintjük a fentieket, azt láthatjuk, hogy egy erősen kifelé forduló, a jelenlévőket összefogó, pozitív érzelmekről és mindenki által elfogadott társadalmi cselekvések szintjén összekapcsoló beszédről van szó. Benne a 19. század első éveiben még ható felvilágosult abszolutizmusnak bizonyos szóhasználatra érződik - boldogítás, mások szolgálata. Addig, amíg a vicensótárius inkább a jelenlévő sokasághoz szólt, az ordinárius inkább a jelenlévő vendégekhez intézte szavait.

Összegzésként – a település társadalmának új státusza

Az első kunszentmártoni vásár egész eseménysora, tér- és időszerkezete, az elhangzott ünnepi beszédek, a rendezés tárgyi kellékei igazolják, hogy az ünnepség, a rítus a társadalmi kontrollnak egyik formája volt. Jelzi, hogy a vásár térszerkezete, a cselekmények és beszédek sora, az ünneplés, azaz a rítusok egy korlátozott és korlátozó hatalmi viszonyok megszerkesztésének stratégiáját alkotják.²⁹ Ugyanakkor a társadalmi kommunikáció szabályozott formáját is egy átmeneti rítusban.³⁰ A ritualizált cselekvések élhetnek százados szimbolikus ősi formákkal, de bevezethetnek innovációkat, újításokat is.³¹ Ezt az összetettséget, rétegzettséget látjuk a kunszentmártoni első vásár rítusánál is. A rendezők merítenek a szimbolikus hagyományokból, új elemeket szerkesztve hozzájuk, s belőlük alakítják ki az *egyszeri, mégis tradicionális első vásári ünnepséget*. Ha a rituálist gyakorlatnak tartjuk, a megformáltság, a rögzítettség, az ismétlés nem feltétlenül tartoznak a lényegi jellemzői közé.³² Az első vásár esetében sem ismétlődött semmi. Azaz az első vásár megtartásának ritualizált formáját a rendkívüli körülmények egyik kezelési módjaként foghatjuk fel,³³ amely szimbolikus eszközeivel megerősítette a korabeli kunszentmártoni társadalom hatalmi és érdekviszonyait, erősítette a város vezetőinek tekintélyét, de növelte a mezővárossá lett település minden lakójának öntudatát is.

²⁹ BELL 1992. 8.

³⁰ BELL 1992. 89., ASSMANN 1999. 49–59.

³¹ BELL 1992. 91.

³² Bell 1992. 92.

³³ Bell 1992. 92.

IRODALOM

ASSMANN, Jan

- 1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

BARNA Gábor

- 1976 Az első kunszentmártoni vásár. *Múzeumi Kurir* III/1. 10–12.
2000 Vendégkönyvek kegyhelyeken, kórházakban és szállodákban – a ritualizált viselkedésmódok új, írásos formái és forrásai. In: KUTI Klára–RÁSKY Béla (szerk.) *Azonosságok és különbségek. Mai néprajzi kutatások Ausztriában és Magyarországon. Konvergenzen und Divergenzen. Gegenwärtige volkskundliche Forschungsansätze in Österreich und Ungarn.* Budapest, 29–42, 29–44.

BARNA Gábor – PUSZTAI Gabriella (szerk.)

- 2008 „...Kőrös vizinek napkeleti partján...” Kunszentmárton, a mezőváros. Kunszentmárton.

BELL, Christine

- 1992 *Ritual theory, Ritual Practice.* Oxford University Press, New York.

BOTKA János

- 2000 *Kunok – jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai.* Antológia Kiadó, Lakitelek.

FLÓRIÁN Mária

- 2004 „Kékbeli” közrendűek. In: ANDRÁSFALVY Bertalan–DOMOKOS Mária–NAGY Ilona (szerk.) *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára.* L’Harmattan, Budapest, 69–81.

JÓZSA László

- 2008 A város és plébániája. In: BARNA Gábor – PUSZTAI Gabriella (szerk.) „...Kőrös vizinek napkeleti partján...” Kunszentmárton, a mezőváros. Kunszentmárton, 255–275.

NYÍRI Tamás

- 1975 Homo festivus. In: SZENNAY András (szerk.) *Régi és új a liturgia világából.* Szent István Társulat, Budapest 138–152.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

- 1976 A vásár és jogi népszokásai. In: SZÖLLŐSI Gyula (szerk.) *Vásártörténet–hídivásár.* Hortobágyi Intéző Bizottság, Debrecen, 333–376.
1981 Vásárnyitás. In: TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások.* Gondolat, Budapest, 668–670.

VAN GENNEP, Arnold

- 2007 *Átmeneti rítusok.* L’Harmattan Kiadó, Budapest.